

تعریف جرم سیاسی؛ الزام غیرمصلحت‌گرایانه قانون اساسی

دکتر قدرت‌الله رحمانی

عضو هیات علمی دانشگاه علامه طباطبائی

تعریف نشدن جرم سیاسی در نظام رومی - ژرمنی

رویکرد دوم ناظر به کشورهای وابسته به گروه حقوقی رومی - ژرمنی، مانند بلژیک و فرانسه است که تمایز جرم سیاسی از غیرسیاسی را پذیرفته‌اند و در قوانین کیفری خود پاره‌ای از مصادیق جرم سیاسی را به نحو سلبی تعیین کرده‌اند، بدون آن که تعریفی از جرم سیاسی وارد مقررات موضوعه خود کرده باشند.

تعریف جرم سیاسی در نظام‌های دیکتاتوری

کشورهایی مانند ایتالیا، آلمان، لیبی، عراق، سوریه، لبنان محدود نظام‌هایی هستند که جرم سیاسی را روشن تعریف کرده و در قوانین جزایی خود جای داده‌اند. نکته حائز اهمیت اینکه بیشتر این نظام‌های حقوقی در بستر رژیم‌های سیاسی توتالیتر و دیکتاتوری‌های جدید شکل گرفته‌اند. قوانین جزایی متضمن تعریف جرم سیاسی و تعیین مصادیق آن در دو کشور آلمان و ایتالیا یادگار دوران هیتلر و موسولینی است.

چرایی تعریف نشدن جرم سیاسی

ابهام مفهومی اصطلاح جرم سیاسی در ادبیات حقوقی و تعریف نشدن آن در قوانین موضوعه را ناشی از چند دلیل دانسته‌اند، از جمله تعریف‌ناپذیری یا ناتوانی صاحب‌نظران از ارائه تعریفی روشن و بسنده از جرم سیاسی. بیشتر حقوق‌دانان هنگام بحث درباره چستی جرم سیاسی و در مقام تعریف و تبیین این واژه درمانده می‌شوند و نمی‌توانند تعریفی قابل اتکا ارائه دهند که مبنای قانون‌گذاری در نظام‌های حقوقی شود.

تعریف‌ناپذیری جرم سیاسی

با اینکه مفهوم جرم سیاسی در سنت حقوقی رومی - ژرمنی پدیدار شده است، هیچ تعریف مورد توافقی درباره آن در دست نیست. چنان که می‌توان گفت نوعی درهم ریختگی و آشفتگی اصطلاح‌شناختی در این مقوله دیده می‌شود.

برخی حقوق‌دانان بر این باورند که سکوت یا ابهام قوانین موضوعه کشورهای غربی درباره جرم سیاسی نتیجه همین آشفتگی در ساحت نظریه‌پردازی است، به طوری که نظام‌های حقوقی اروپایی، نظیر فرانسه و بلژیک، با عبور از تعریف جرم سیاسی، به تعیین سلبی پاره‌ای از مصادیق جرم سیاسی، که در مقررات کیفری موضوعه جرم‌انگاری شده است، بسنده کرده‌اند. به باور این صاحب‌نظران، همین رویه تقنینی از حقوق رومی - ژرمنی به نظام قانون‌گذاری بین‌المللی نیز سرایت کرده است. ۶۶

-ژرمنی، که مبدع تفکیک مزبور بوده‌اند، تأکید می‌کند. از این رو تصریح مقنن اساسی ایران به لزوم تعریف جرم سیاسی و نیز تصویب نهایی قانون مذکور در قوه مقننه در سال ۱۳۹۵ خلاف مصلحت‌گرایی معمول در نظام‌های حقوقی اصلی تلقی می‌شود.

رویکردهای سه گانه به جرم سیاسی

مطالعه محتوای نظام‌های حقوقی معاصر دولت‌های عضو جامعه بین‌المللی سه شیوه متفاوت را در مواجهه با پدیده جرم سیاسی میان این نظام‌ها نشان می‌دهد.

شناسایی نشدن جرم سیاسی در نظام کامن لا

نظام‌های حقوقی وابسته به گروه کامن لا، در مقررات موضوعه خود اساساً تفکیک جرم سیاسی از غیرسیاسی را به رسمیت نشناخته و اشاره‌ای به جرم سیاسی نکرده‌اند.

با اینکه فلسفه به رسمیت شناختن جرم و مجرم سیاسی و تفکیک و تمایز آن از جرم و مجرم عادی در حقوق کیفری جدید تعیین و تضمین و اعمال ارفاق‌های ویژه در حق متهمان و محکومان و محبوسان سیاسی در همه مراحل تعقیب و دادرسی و پس از دادرسی بوده است، اغلب کشورهای جهان فقط اصل و اساس تفکیک مزبور را به رسمیت شناخته‌اند، بدون آن که ماهیت یا حتی ویژگی‌ها و مصادیق جرم و مجرم سیاسی را معین کرده باشند. حال آن که تا ویژگی‌ها و چستی جرم سیاسی شناخته نشود امکان اجرای مقررات ارفاقی در حق متهمان یا محکومان سیاسی وجود ندارد.

در حقوق موضوعه ایران نیز، با وجود تأکید ذیل اصل ۱۶۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی بر تکلیف قانون‌گذار عادی مبنی بر تعریف جرم سیاسی، قریب به چهار دهه طول کشید تا قانون جرم سیاسی در اردیبهشت ۱۳۹۵ از تصویب قوه مقننه بگذرد و سرانجام حکم اصل ۱۶۸ درباره الزام قانون‌گذار بر تعریف قانونی جرم سیاسی جامه عمل پوشید.

سنت تقنینی فرار از تعریف جرم سیاسی البته مختص مقنن ایرانی نیست و اغلب کشورها از جمله جوامع موسوم به توسعه‌یافته، که نظام سیاسی دموکراسی لیبرال دارند و به لحاظ مبانی تئوریک مدعی مدارای سیاسی و رعایت حقوق مخالف هستند، در عمل از تعریف جرم سیاسی طفره می‌روند.

در این میان مهم‌ترین سؤال که این مقاله درصدد ارائه پاسخ آن است، پرسش از امکان و مطلوبیت یا امتناع و محذوریت تعریف جرم سیاسی در قوانین جمهوری اسلامی ایران است. مقاله حاضر با مرور دلایل مطروحه در ادبیات موجود و ناکافی دانستن آن‌ها در توجیه تعریف نشدن جرم سیاسی، بر عامل موجهه دیگری به نام مصلحت نبودن تعریف قانونی جرم سیاسی، به استناد رویکرد تاریخی نظام‌های حقوقی رومی